

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Együtt mentek haza. A királyfi maga elé hívatta a mostohát és szólt: — Miféle ajándékot adjak neked? Egy árpán hizott lovat, vagy pedig fekete fogantyús kést?

— A fekete fogantyús késsel, felelt a mostoba — el-lenségeid szívét keresztül szurhatod, add nekem az árpán hizott lovat.

A királyfi megparancsolta, hogy a mostohát leányával együtt kössék a ló farkához s kergessék hegyen-völgyön mindaddig, míg egyéb nem marad belőlük, mint fülök és egy csomó haj.

Ezután boldogan élt a királyfi szép feleségével és a báránkáival. Amazok megtalálták büntetésöket, emezek boldogságukat.

Az égből három alma hullott alá. Egy a mese mondónak, egy annak, a ki meséltet s egy a hallgatónak

Ábgár Hohánneszian után

HARMATH LUIZA.

Erzsébetváros kegyúri joga.

Erzsébetváros kegyúri jogát az örmény kath. egyház és a városi kath. iskolák felett III-ik Károly király- és felséges utódaitól nyerte.

Jelen sorok célja feltüntetni azt, hogy minő alapon szerezte és gyakorolta kegyúri jogát e hazafias város; a bizonyítékokat az egyházi levéltár adatai, mint történelmi forrásokból merítem.

Midőn az örmények 1672-ben, mintegy 3000 család, Erdélybe költöztek, Gyergyó-Szt-Miklós, mint határszéli város, szolgált első letelepülési hely gyanánt; később innen ágaztak szét Erdély különféle községeibe. Erzsébetvárosban az örmények, mint a királyi kincstárnak bérüzetői (taxalistae) 1685-től kezdve említettnek. Akkor a kath. isteniszteletet fakápolnában tartották. 1740-ben Dániel Pál és Todor Lukács a promontori szőlők legmagasabb csúcsán kápolnát építtettek „A kereszt felmagasztaltatása” tiszteletére; 1751-ben Lázár János és Issekutz Miklós a nagy piac közepén szintén

kápolnát emeltek „A boldogságos Szűz menybemenetelének” tiszteletére; de mind a három kápolna teljesen elpusztulván, más emlék nem maradt fenn, mint a boldogságos Szűz menybemenetele képeinek adományozott augusztus 15-iki búcsú.

Az erzsébetvárosi kath. örmények első lelkésze a moldovai Jassyból beköltözött Oxend Vártán*) (1700—1708) volt; ez, valamint az utána következett Edelbej János nős papok lévén, bizonyosan állíthatom, hogy az örmények közt gyakran előforduló „Pap” vezeték név, ilyen házassági szövetségben élt lelkészek maradékait jelzi.

A tulajdonképeni plébániai templom, a mostani ó-templom — Edelbej alatt épült 1723-tól 1725-ig és ugyan-ezen év július 29-én a Szent-Háromság tiszteletére gróf Kornis Zsigmond erdélyi kormányzó jelenlétében, báró Antalfi János erdélyi püspök által ünnepélyesen szenteltetett föl. E templom már nem egyesek bőkezűségéből, hanem a városi közönség vagyonából emeltetvén, ezért 1725-től kezdve a helyi örmény városi közönség kegyúri jogot nyert, miről említést tesz báró Antalfi püspök templom-fölszentelési okmánya; ugyanezt erősítik királyi kiváltság-leveleink is. Ugyanis III-ik Károly király, vagy okiratunk szerint VI-ik Károly császár 1733. augusztus 11-én kelteve a 4-ik pont alatt ezeket rendeli:

„Mivel ezen városnak jóléte és előhaladása leginkább az isteni áldástól függ, azért szükséges, hogy legelsőbb az istenisztelet- és kath. szent hitre, melyet nevezett város örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; ennek részére nemcsak a nép számához mért róm. kath. templom építendő ezen városban a közönség költségén, vagy a meglevő, a további szellemi szükséglethez képest kibővitendő, hanem a fölött is kell őrködni, hogy a lelki vezetésre kellő és megfelelő minősítvényekkel ellátott egyházi férfiak legyenek, kik azon várostól illően javadalmaztassanak. Ugyanezt megerősíti Mária Terezia felséges királynénknak 1758. november 28-án kelt hasonértelmű kiváltságlevele.

*) Az örményben Vártán Ángszendi, Oxend fia Vártán, vagy Oxendfi Vártán.

Erre vonatkozólag gróf Battyáni erdélyi püspök 1781-ben kelt szabályszerű látogatási okmányában (Canonica visitatio) ezeket mondja: „A város a kegyúri jogot ezen egyház felett kegyes emlékü Mária Tereziának 1758-ik évben engedélyezett kiváltságlevele szerint igényli magának.“

De a legvilágosabban körülírva találjuk ezen kegyúri jogosítványt azon kiváltságlevélben, melyet II-dik József 1786. december 27-én Erzsébetvárosnak adományozott, hol a 7-ik pont ekképp szól: „Ezen városnak a kegyúri jogot azonképen adományozzuk, mint más városnak, hogy plébánost választassanak, de azon világosan kijelentett kötelezettséggel, miszerint a plébános és segédpapjainak megfelelő és illő eltartásáról gondoskodni köteleztessék.“

Az említett kiváltságlevelek épen úgy, mint Kastal általános püspöki helynök, báró Antalfi, b. Zorger, b. Bajtay, gr. Battyáni, Mártonfi, Kovács Miklós erdélyi püspökök által megállapított szabályszerű határozmányok arról tanuskodnak, hogy a kegyúri jog az örmény plébániai templom felett mindig a városi közönséget illette. És Erzsébetváros ezen kegyúri jogát valóban ismerte és gyakorolta is, miről az örmény-egyház történelmi adatai tanuskodnak.

Ezen város, mint kegyúr választotta meg az első plébánost, Dániel Mihályt 1734. január végén; ugyan e városi tanács és közönség gyűlése választotta mindig az utána következő örmény plébánosokat is. De a joggyakorlat mellett mindig teljesítette kegyúri köteleit is. Ő építtette az ó-templomot s a jelenlegi anyatemplomot 1790-ben. A templom építésének befejezésére az örmény egyházi társulatok pénztárából 6000 R. forintot vett fel költsön oly kötelezettség mellett, hogy ezen költsönösszeg után évenként „fixum Ecclesiae“ czímen 157 frt. 60 kr. kamatot fizetend a városi közpénztár az egyház belszükségeinek fedezésére.

Sőt e kegyúri jogát elismerte hivatalos iratában is, midőn a városi tanács és esküdt közönség 1818 május 18-dikán Rudnai püspökhöz ezeket írja: „Patronatusi jussunknak fentartása tekintetében excelentiád kegyes színe elé járulunk.“

A lelkészek javadalmazását illetőleg legyen szabad a következő történelmi áttekintést bemutatni.

A lelkészek kezdetben a nép adományából éltek és saját házaikban laktak; de az 1785-iki lelkészi kimutatásban már némi nyomait észleljük a plébános fizetése körüli közös intézkedésnek, melyet a városi közönség és püspöki hatóság 1795. mártius 3-án gróf Battyáni püspök által megerősített oklevél ezen szavaiban végérvényesen meghatározott: „Nehogy a clerus kárára valamikor jövedelme megrövidíttessék, hanem hogy mindig biztosítva legyen“, megerősíti az 1794. szeptember 1-én egyakarattal hozott közgyűlési határozatot, hogy azon fizetés, mely az előbbi években is az örmény clerusnak járult — 850 frt — s ezenkívül „tiszteletdíj“ czímen 120 frt., a közpénztárból visszavonhatlanul fizettessék. Ezen időtől kezdve a városi közönség készséggel és méltánylással teljesítette ezen kötelemt; azonban lelkészilak, valamint papi földbirtok-illeték a városi közönség részéről sohasem adatott.

Most áttérek Erzsébetváros kegyuraságának második tárgyára, vagyis az elemi iskolákra és szölok ezek keletkezése, jellege és a fölöttök gyakorolt kegyúri jogról; itt is a történelmi alapot veszem zsinormértékül.

Az örmény népnek tanítói — beköltözése alkalmával papjai valának; s különösen 1720-tól kezdve a velencei mechithárista szerzetesek nemcsak mint hit-, hanem mint örmény nyelvtanítók is említettnek. Gróf Battyáni Ignác erdélyi püspök 1781. november 1-én kelt látogatási okmányában már háromféle, az örmény katolikus egyház felügyeletére bizott iskoláról tesz említést, melyeknek tanítói részint a tanulók szülőitől, részint egyházi társulatok pénztárából, vagy egyeseknek, a városi közönségnél letett s az úgynevezett városi iskolai commissio által kezelt alapítványból nyerték fizetésüket.

A helyi elemi iskolák igazgatása az 1775. november 21-ről kelt püspöki leiratban közölt s az 1775. ápril 29-iki királyi rendelet szerint az örmény plébánosra lett bízva.

Iskoláink rendszeresebb alapot nyertek Kábdebo János plébános tevékenysége folytán. „Városunknak előmenetelét tovább-tovább munkálni igyekeztvén“ — írja 1811 január 28-ról kelt feliratában — figyelmünket először is annak boldogsága talkövére, a jól nevelendő ifjúságra fordítottuk,

a volt iskolákat tökéletesebb rendbe hozni emberkedvén, három osztályba soroztuk s a fitanítást képes egyénekkel kívántuk betölteni." Ekkor hivatott meg az egyház nemes megyéje által, mely magában foglalta sz. kir. városunknak nemes tanácsát és esküdt közönségét — Pap János, a kolozsvári lyceum jeles növendéke, tanítóul, kinek fizetése a 3-ik osztály tanításáért 250 frt volt; Retezár Kristóf a 2-ik osztály tanításáért kapott szintén 250 frtot és Dombi Jánost, az 1-ső osztály tanítóját 100 frttal fizette az iskolai bizottság által kezelt városi pénztár. Ezen iskolai bizottság az egyházi hatósággal együttesen járt el az elemi iskolák körüli intézkedésben. Ő állapította meg, a városi közönség beleegyezésével, az 1809-ik évben hozott és 1835-ben részletesebben körülírt „szabad kir. Erzsébetváros köziskoláinak rendszabályait“ az egyházi megyegyűlésen; ugyanezen iskolai bizottságról tesz említést 1834. január 17-én tartott megyegyűlés jegyzőkönyve: „Tudtára adja a nemes tanács, hogy a Daniel familiától a scolastica commissiora jött fundus eladatni határoztatott“ és 1834. február 9-iki jegyzőkönyv szerint senator tek. Dániel Imre jelenti, hogy a „scolastica commissiohoz tartozó fundusok és házak eladandók.“

A szabadságharcz ideje bezárta az iskolák ajtait, melyek csak 1853-ban nyíltak meg ismét. A 60-as években a tanügy terén nevezetes lendületet hoztak létre e városban; a 3 tanító közül a két alsóbb osztálybelinek fizetése egyenként 250 forint; annak fizetése ellenben, ki a felsőbb osztályt tanítja 300 forintra emeltetett. Jelenleg az 1885. évi október 5-én kelt közgyűlési határozat szerint mind a három fi-elemi tanító egyenként 300 frt. fizetést, szabad lakást és a tandíj kétharmadrészét kapja. Valamint a fiú- úgy a leányiskola tanítóit is a város kezelése alatt levő iskolai alap, mely 70050 frt értékű erdélyi földtehermentesítési kötvény felett rendelkezik, fizeti.

Erzsébetváros összes nevelő-intézetei közül a leggyökeresebb átalakításokon a leánynevelés ment át. Ugyanis e város törzslakói — az őrmények — Keletről magukkal hozván a patriarchalis rendszert, azt családi életökben annyira meghonosíták, hogy a nőnemet mindig háziassan kívánták

nevelni s ez okból a leány oly nevelést kapott, mely az anyanyelv ismeretén kívül, korán plántálá be gyöngé szívébe a hit-erkölcsös életet, a gondos takarékossgot, a tisztaság és rendszeretet mellett a háztartás ügyes vezetés-módját.

A helyi leányiskolák keletkezéséről már az 1781. évi püspöki látogatási okmány tanuskodik. Ezen hivatalos kézirat két tanítónőről tesz említést, kiket az akkori kor a tisztelet megérdemlett nimbusával körülvéve apáczáknak nevezett. A leánynevelés magánjellegét 1811-ben a nyilvánosság jellegével kezdé felváltani, mert a városi scholastica commissio pénztárából ez időtől fogva részeltette a leányiskolát is javadalmazásban.

Természetes, hogy nagyon szerény volt a fizetés, mert az egyesek adományai képezték itt is a nevelés forrását. 1827-ben a jötevő angol lovag Rafael Sándor a leányiskola részére a jelenlegi őrmény plebániái lakot 2000 frton leányiskolának vette meg, mely 1862-től fogva a városi közönséggel kötött csereszerződés alapján most plebániái lak.

Leányiskolánk gyökeres átalakítása végett 1882-ben egy bizottság küldetett ki, hogy tervezetet nyújtson a közgyűléshez. E tervezet 1882. június 16-ikán tartott gyűlésen elfogadtatván, elhatároztatott, hogy a leánynevelés három irgalmasrendű szerzetesnőre bízatik, kiknek fizetése egyenként 300 frtjával = 900 frt, egy kapúsnak 100 frt, egy cselédnek 50 frt.

A zárdaintézet fűtésére 1886. május 3-án kelt, közgyűlési végzés szerint évenként 20 öl tűzifa adatik; a zárdaintézet évenkénti gondozása, reperálása az 1885-ben kelt szerződésben köttetett ki.

Ugyanekkor határozta el a közgyűlés azt, hogy tan szükségletekre a hazai első takarékpénztárnál biztosítékul letéteményezett 70050 frt értékpapírt kiváltja s a földhittelintézettől 35000 frt kölcsönt veendő fel törlesztésre, a városi birtokokat tévén biztosítékul, — s ez az iskola-alap.

Az iskolai alaptőkét képező őrm. kath. hivek adományai, 1766-tól kezdve több ezerre menő összegig emelkedtek; időrendben felemlítve ezek:

I.	1766-ban Dániel Mihály esperes-plebános	1000 pf.
II.	1767-ben Bosnyák István egyházigazgató	2000 pf.
III.	1768-ban Diákon (Lengyel) András	1000 pf.
IV.	1780-ban Kis Gergely 30 arany	150 frt.
V.	1792-ben decz. 18-án Issekutz Márk	1000 frt.
VI.	Tucsig Karácsony Bogdán	300 frt.
VII.	Pátrubány Marcell 100 arany	500 frt.
VIII.	1809. május 25-ikén a gubernium megerősíti a városi közönség pénztárából a német nyelv tanítására évenként adandó	200 pf.
IX.	1810. október 13-án a mechitharistáknak az örmény nyelv tanításáért évenként	100 frt.
X.	1820. febr. 1. Lengyel Lukács hagyott	600 frt.
XI.	1821. decz. 5-én a szappanyos társulat	1000 frt.
XII.	1823. febr. 15-én Rafael Sándor	1000 frt.
XIII.	1824. január 25-én Bábig Katalin	300 frt.
XIV.	1827. május 11-én Rafael Sándor	5000 frt.
XV.	1841. augusztus 24-én Rafael Sándor és gymnásiumra	15000 frt.
XVI.	1842-ben Kátos Józsefné hagyománya és ennek 1832-től járó 5 ⁰ / ₀ kamatai.	200 frt.

ÁVEDIK LUKÁCS.

I. Arsaces.

(127—114 Kr. e.)

Arsaces, Vághárság elsőszülött fia a trón-örökletirend szerint bátor kézzel vette át a kormányt; ez időben a Fekete-tenger melletti hódítmány, mint hamu alatti parázs, égető kérdéssé kezdett válni. Ő azonban, nem törődve a nyugtalanok fenyegető állásával, rájuk ront s a megeredt mozgalmat útjában megállítván diadallal tért vissza, mi által szép reményeket önt az atyja kormányára alatt nyugalmat élvezett alattvalóinak keblébe. A győzelem emlékeül a tengerparton szobrot állított; ezt a pontusiak húzamos ideig „istenek műve” gyanánt imádták. A homályban borongó fölfogás korlátoltsága folytán Bágrádnak fiait fölszólítja, hogy az ő isteneinek áldozzanak,

mire a szólási kötelesség minden habozás nélkül oda nyilatkozik: hogy atyáik hitétől el nem állnak. A hallott hangok miatt a hitbajnokokat a szenvedés bűzhödt levegője környezi; de azért az Istenben élő érzelmet keblökből kiszagolni nem engedték, két Bágrádfi bátran ment a halálra. A család fiatalabb tagjai részéről ily rémjelenetek nem csekély bátorságot igényeltek arra, hogy hitökhöz való vonzalmuknak kifejezést adjanak; de a királynak lázas indulata is elérte netovábbját s a szélsénde beálltával az emberi érzés útát találta meg nem romlott szívéhez, követeléseit tehát alább szállítva őket ugyan bálványozásra nem kényszerítette; de megkívánta, hogy szombatoként is kir. vadászat, jelesen hadgyakorlatok és hadjárat alkalmával harezí ménre ülve útát tegyenek és születendő gyermekeik körülméletétől álljanak el; e végett, minthogy nőtlenek voltak, a főcsaládok leányai közül csak e kikötés mellett vehettek nőt maguknak.

E pontok az illetők által elfogadotván az elmérgesedett ügyben a kiegyenlítés létre jött.

Azon éles belvillongások folytán, melyek a túlságosan mozgékony Kaukáz hegységeiben, névszerint a hun-fajrokon szilaj természetű és kalandokat űző bolgárok földén támadtak, — közülök számosan hazájokat odahagyva Arsaces uralma alá jöttek és sok ideig laktak a meleg égajjú, termékeny Chol vidékén, felső Armenia Dáik tartományának Colchissal határos kerületében. Volt Armeniában a bolgároknak még egy más gyarmata is, mely az előbb erdőtlennek vagy felső Fásiánnak (Phasiána, Xenohponnál) nevezett Ararát központi tartományát nyerte lakhelyül; e hely később az itt települt Velentur bolgár gyarmatnak Vent nevű főnökéről Vánántnak neveztetett.¹⁾ E vidék falvai és egyéb helységei az ötödik században is Kr. u. Vent s ennek fivérei meg ivadécai nevét hordozták. Ez a legkorábbi emlék, melyet az összes történetírás a hunfajú bolgárokról már Kr. e. felmutathat.²⁾ *Choreneinek érdeme ez.* Magyar hazánk tudós

¹⁾ L. Edelspacher Antal: „Xorenáci (Chorenei) Mózes, ötödik századbeli örmény történetíró, az ogundur és ogur bolgárokról” című művét. Szerk.

²⁾ Chorenei II. k. 6 és 9 feje.